



Wil Schackmann

DE BEDELAARSKOLONIE

DE OMMERSCHANS, HET EERSTE LANDELIJK GESTICHT
VOOR LUILEVENDE ARMEN

'Geschiedschrijving die verrassende inzichten biedt, ontroert en vermaakt.'

- LEEUWARDER COURANT



Verantwoording gebruikte bronnen

HOOFDSTUK EEN

Langs de vaart

van de Heer

van Dedem

januari 1818 - januari 1822

pagina 13-48

Koninklijk Besluit 14 augustus 1819, pagina 9

Nationaal Archief, collectie 115 J. van den Bosch, invnr 11. Dat is een onvolledig kopietje, de titulatuur is aangevuld vanuit een KB van 10 juni 1820

Den geest van milddadigheid, pagina 13

De Commissie van Weldadigheid bij de oprichting in 1818:

- Prins Frederik (1797), voorzitter
- Johannes Kinker (1764), hoogleraar te Luik, 1e assessor
- Johannes van den Bosch (1780), 2e assessor, voorzitter Permanente Commissie
- Paulus van Hemert (1756), emeritus hoogleraar, secretaris Permanente Commissie
- Jeremias Cornelis Faber van Riemsdijk (1786), advocaat, penningmeester Permanente Commissie
- Joannes Matthias Schrant (1783), hoogleraar te Gent
- Joan Melchior Kemper (1766), professor te Leiden
- Christianus Johannes Nieuwenhuis (1773), arts te Amsterdam
- Jacob Gerard van Nes (1776), lid Staten-Generaal
- Tammo Sijpkens (1780), advocaat te Groningen
- Petrus Johannes Ameshoff (1788), koopman te Amsterdam, kassier
- Junius van Hemert (1787), advocaat te Amsterdam

Citaat 'geest van milddadigheid' uit Vriend des Vaderlands oktober 1829 pag 768

Luije buiken, pagina 16

Gebaseerd op:

- brief van subcommissie Appingedam, geciteerd op pag 58 van Kloosterhuis,
- 'drukkende plaag' uit brief Permanente Commissie aan de koning 23 maart 1819,
- 'ineetend kanker' uit rapport Binnenlandse Zaken in 1818
- 'die onzalige bron van...' uit brochure *De kolonie Frederiksoord en de Maatschappij van Weldadigheid*, Sneek, 1823, overdruk uit de *Leeuwarder Courant* van 1820, te Sneek, bij F. Holtkamp, boekverkooper 1823, invnr 3507.

- 'geen verderfelijker, doodelijker', uit de *Star* 1822, pag 278.
- 'lijfstraffelijk wetboek', uit Koninklijk Besluit 12 oktober 1825 nr 175
- 'opzettelijken lediggang' *Star* december 1823
- Guillaume Groen van Prinsterer, zie de Inleiding

Uitmundend geschikt voor een bedelaarsinstituut, pagina 18

Gebaseerd op:

- brief van professor Meinard Tydeman (1741), hoogleraar te Leiden, aan de Permanente Commissie dd 30 september 1818. DrA tg 0186 invnr
- 'het oog, vermoeid' uit *Star* 1822 pagina 722
- Gijsbrecht Karel van Hoogendorp uit *Bijdragen tot de huishouding der staat vijfde deel pag 115 Aanteekeningen op eene reis door de Veluwe, Overijssel en Drenthe in den nazomer van 1819*

Mijn vaart, pagina 21

Gebaseerd op:

- fragmenten uit het boek *De Dedemsvaart*, door Louis Frederik Teixeira de Mattos, 1903
- informatie van de site van de historische vereniging Avereest, <http://www.hvavereest.nl/>
- informatie mij verstrekt door Jan Nijensikkens en Helmuth Rijnhart,
- inleiding op de inventaris van het gemeentearchief Avereest in gemeentearchief Hardenberg,
- <http://www.hardenberg.nl/hardenbergs-archieff/onze-geschiedenis/historie-avereest/>
- <http://www.bonmama.nl/dedemsvaart.html> (site van Helmuth Rijnhart),

NB: Van Dedem verkreeg de toestemming voor het graven van het kanaal van Lodewijk Napoleon Bonaparte (1778), koning van Holland 1806-1810

-

http://www.historischcentrumoverijssel.nl/hcoroot/hoofdnavigatie/het_verhaal_over/De+Dedemsvaart/default.htm (tentoonstelling HCO over de Dedemsvaart).

- brief van baron Van Dedem, volgens de samenvatting op de achterkant gericht aan Johannes van den Bosch, dd 12 januari 1819, invnr 50,
- plattegrondje dat bij voornoemde brief gezeten moet hebben, invnr 1438,
- conceptbrief van Johannes van den Bosch 'aan de Heer van Dedem tot den Berg' dd 27 januari 1819, invnr 1438

NB: De genoemde schoonvader van Van Dedem was Gerrit Willem van Marle (1752-1799).

Aanspraak op ons medelijden, pagina 24

Gebaseerd op de *Star* januari 1819.

NB: Redacteur van de *Star* is Willem Anthonie Ockerse, zie ook *De Proefkolonie*.

Vruchtgebruik, pagina 25

Gebaseerd op:

- Verzoekschrift aan de koning dd 23 maart 1819
- Koninklijk Besluit 28 juli 1819 N115, invnr 8
- Koninklijk Besluit 14 augustus 1819, Nationaal Archief, collectie 115 J. van den Bosch, invnr 11.

NB: Naast het verzoek om vruchtgebruik van de Ommerschans heeft de Permanente Commissie nog een heel ritsje verlangens die met alle koloniën te maken hebben, zoals vrijstelling grondbelasting en dat gaat in één moeite door in hetzelfde verzoekschrift. Deze verlangens worden wel al 28 juli gehonoreerd.

NB: De taakverdeling binnen de Permanente Commissie hield in dat Paulus van Hemert het secretariaatswerk deed en Jeremias Faber van Riemsdijk de Maatschappij-boekhouding bijhield.

De Nederlandsche taal is hem niet zoo loopig, pagina 27

Gebaseerd op:

- brief van directeur Benjamin van den Bosch aan de Permanente Commissie dd 6 augustus 1819, invnr 52,
- notulen van de vergadering van de Permanente Commissie dd 10 augustus 1819, invnr 38,
- brief van directeur Benjamin van den Bosch aan de Permanente Commissie dd 12 september 1819, invnr 53,
- notulen van de vergadering van de Permanente Commissie dd 24 september 1819 en dd 25 september 1819, invnr 38,
- brief van onderdirecteur Fenner aan de Permanente Commissie dd 27 juni 1821, invnr 57.

Personen:

- Carl Franz Ludwig Fenner (1767), gepensioneerd luitenant. Hij is weduwnaar van Mariane Henriette Ernestine Schenck.
- Anna Elisabeth Fenner, hun dochter, zie ook pagina 267-269
- Benjamin van de Bosch (1790), algemeen directeur der koloniën (die op dat moment alleen nog uit de proefkolonie Frederiksoord bestaan), zie ook *De proefkolonie*

Stellige, minzedelijke bedelaars en luijaards, pagina 29

Gebaseerd op:

- brief van directeur der koloniën Benjamin van den Bosch aan de Permanente Commissie dd 21 oktober 1819, invnr 53,
- brief van directeur der koloniën Benjamin van den Bosch aan de Permanente Commissie dd 3 november 1819, invnr 53,
- brief van directeur der koloniën Benjamin van den Bosch aan de Permanente Commissie dd 21 december 1819, invnr 53,
- antwoorden van Johannes vd Bosch op vragen van Robert Owen dd 16 juli 1819, invnr 352,
- verzoekschrift aan de koning dd 23 maart 1819,
- besluit tot het opnemen van onderhandelingen 'met den Min. van Marine over het aannemen van invaliden tot opzieners enz. in de kolonie van bedelaars', dd 7 april 1819, notitie in brievenboek invnr 18,
- brief van de burgemeester van Ommen aan de Permanente Commissie dd 22 september 1819, maar blijkbaar pas 7 november 1819 aangekomen, invnr 53,
- notulen Permanente Commissie dd 25 december 1819, invnr 38,
- notulen van de Permanente Commissie 8 februari 1820, invnr 38,
- brief van Johannes van den Bosch aan de permanente commissie dd 24 maart 1820, invnr 54

Het Ommerkanaal, pagina 31

Gebaseerd op:

- brochure *De kolonie Frederiksoord en de Maatschappij van Weldadigheid*, Sneek, 1823, overdruk uit de *Leeuwarder Courant* van 1820, te Sneek, bij F. Holtkamp, boekverkooper 1823, invnr 3507.
- brief van Benjamin v.d. Bosch aan de permanente commissie dd 7 januari 1820, waarin hij een door hem ontvangen brief vAN Fenner citeert, invnr 54,
- NB:** Fenner gaat er wonen 22 maart volgens een aantekening bij het personeeloverzicht.
- brief van Johannes van den Bosch aan de permanente commissie dd 7 maart 1820, invnr 54,
- brief van Johannes van den Bosch aan de permanente commissie dd 24 maart 1820, invnr 54,
- brief van Johannes van den Bosch aan de permanente commissie dd 1 april 1820, invnr 54,
- diverse berichten in de *Star* 1820, onder andere bij de kolonieberichten april en september,
- notulen van de permanente commissie dd 8 februari 1820, invnr 38,
- brief van Benjamin v.d. Bosch aan de permanente commissie dd 22 mei 1820, invnr 55,
- Koninklijk Besluit dd 18 maart 1820 No 22, 'houdende concessie aan de daarbij genoemde belanghebbenden tot het aanleggen der vaart, met vrijlating aan dezelve om zig, bij gebrek aan de noodige fondsen, te wenden tot Gedeputeerde Staten van Overijssel', invnr 1300,
- 'Pointen van vereeniging tusschen Zijne Excellentie den Generaal van den Bosch en den Heer van Dedem, nopens den afstand en de ruiling van gronden bij de Ommerschans enzov', dd 23 april 1820, invnr 1300,

- brief van Johannes v.d. Bosch aan W.A. Ockerse dd 24 april 1820, invnr 55,
- contract met Ommen dd 25 mei 1820, invnr 960,
- over Ommerkanaal ook:

http://www.historischcentrumoverijssel.nl/hcoroot/hoofdnavigatie/het_verhaal_over/De+Dedemsvaart/default.htm

- 'Lijst van stukken betreffende de te graven vaart uit de Dedemsvaart naar Ommen, met korte aanwijzing van derzelve inhoud', invnr 1302. **NB:** de lijst loopt tot 01-08-1838.
- door de permanente commissie ten behoeve van Ommen opgestelde conceptbrief aan Gedeputeerde Staten dd 21 februari 1821, invnr 352.

In t minste geen verstand van timmeren en landbouw, pagina 33

Gebaseerd op terugblikken van Fenner, met daarbij ook kopietjes van brieven tussen hem en Visser, dd 14 februari 1823 en 24 maart 1823, beide invnr 64, en 2 december 1823, invnr 67.

Over de gemeente Avereest de inleiding op het gemeentearchief van Avereest bij het gemeentearchief Hardenberg

De andere geëmployeerden op de schans, naast Ignatius Seijl, zijn boekhouder Greeve (of Greve of Greven) en de kok Rieken. Het citaat over de door de laatste in de toekomst te gaan verzorgen algemene menage komt uit een plan dd 19 januari 1821, invnr 960.

De strafkolonie, pagina 36

Over de strafkolonie en ook de motivatie waarom zo'n instituut nodig geacht wordt, valt meer te lezen in *De proefkolonie*: pagina 221, 246, 251, 265-266, 269, 276, 277-278, 281, 287-289, 295, 309-311, 312, 332, 364-365.

De eerste vier strafkolonisten die najaar 1820 aankomen:

- Leendert van der Fijst (1803), wees uit Delft
- Adam van Schie (1803), wees uit Delft
- Hendrik Willem van Schie (1802). wees uit Delft
- Betje Leefman (1802), Haags weesmeisje

Verder gebruikt: brief van Johannes van den Bosch aan prins Frederik dd 12 februari 1821, invnr 352.

Mijn misgenoegen veranderde in liefde en groote vriendschap, pagina 38

Gebaseerd op terugblikken van Fenner, met daarbij ook kopietjes van brieven tussen hem en Visser, dd 14 februari 1823 en 24 maart 1823, beide invnr 64, en 2 december 1823, invnr 67.

Als bedienden tot hunnen meester, pagina 39

Gebaseerd op:

- de circulaire van prins Frederik, afgedrukt in de *Star* 1821, pagina 304 ev.
- dat hij is teruggekomen op het plan bedelaars op de wallen te vestigen, schrijft Johannes van den Bosch aan de permanente commissie in een terugblik dd 11 maart 1823, invnr 64,
- het nieuwe plan inclusief de Brusselse belangstelling is gedateerd 19 januari 1821, invnr 960,
- op 9 februari 1821 besluit de permanente commissie 'aan Z.K.H. Prins Frederik medetedeelen, de onderhandeling der P.K. met de Regering van Brussel, tot het kontrakteren voor de overname van bedelaars in de Ommerschans, en Hoogstdenzelven te verzoeken om het grondplan van de Ommerschans, aan HunEd. voor een paar dagen te dien einde, wel te willen leenen', invnr 38,
- brief Johannes van den Bosch aan de Permanente Commissie dd 3 maart 1821, waarbij hij er nog van uitgaat dat er 50 hoeves bij de Ommerschans komen, invnr 56,
- brief van Benjamin van den Bosch aan de permanente commissie dd 2 april 1821, dat 50 hoevens op het branden na gereed zijn, invnr 57,
- brief van Johannes van den Bosch aan de permanente commissie dd 1 juni 1821, dat 50 hoevens

bezaaid zijn, invnr 57,

- brief van Johannes van den Bosch aan de permanente commissie dd 6 april 1822 over dralen ministerie, invnr 61

- brief van Johannes van den Bosch aan de permanente commissie dd 21 juni 1821 over lam gouvernement, invnr 57.

Over de werkzaamheden op de schans:

- brief van adjunctdirecteur Visser aan de permanente commissie dd 13 februari 1821, invnr 56,

- over de landmeter ook: rekeningen 9 december 1823, invnr 67,

- brief van adjunctdirecteur Visser aan de permanente commissie dd 24 februari 1821, invnr 56.

- de *Star* juni 1821,

- brief van adjunctdirecteur Visser aan de permanente commissie dd 24 april 1821. invnr 57,

- brief van (inmiddels bevorderd:) directeur Visser aan de permanente commissie dd 14 juli 1821, invnr 58

Fenner is een gek, maar van het goede soort, pagina 41

NB: de luitenant die op het laatste moment bedankt voor een aanstelling als adjunctdirecteur van de Ommerschans heet Leenders. Op 1 juni 1821 draagt Johannes van den Bosch hem bij de rest van de permanente commissie voor als nieuwe adjunct, invnr 57, op 17 juli 1821 bedankt Leenders voor zijn aanstelling, op 29 juli 1821 schrijft Johannes van den Bosch daarover boos aan de permanente commissie, beide laatste brieven invnr 58.

Fenner haalt wat mensen door elkaar. Sikke Berends Drijber (1784), is de onderdirecteur van Willemsoord die wordt genoemd als nieuwe adjunctdirecteur voor de Ommerschans, maar die in plaats daarvan adjunctdirecteur voor de landbouw in de vrije koloniën wordt, Meine Bersma (1779), is een gewezen schoolmeester die onderdirecteur wordt, maar die nooit is genoemd als mogelijke adjunctdirecteur voor de schans.

De affaire rond Fenner loopt als volgt:

- op 1 juni doet Johannes van den Bosch een voorstel tot nieuwe benoemingen, invnr 57,

- Fenner is verontwaardigd en vertelt over zijn gevoelens bij een terugblik op 14 februari 1823, invnr 64,

- op 27 juni 1821 schrijft Fenner aan de permanente commissie, invnr 57,

- op 2 juli 1821 schrijft Johannes van den Bosch hierover met lichte spot ('Fenner is een gek...') aan de permanente commissie, invnr 58,

- op 12 juli 1821 biedt de permanente commissie Fenner zijn ontslag aan (blijkt uit Fenners brief van 15 juli),

- op 15 juli 1821 schrijft Fenner aan de permanente commissie, invnr 58,

- ook op 15 juli 1821 schrijft Fenner een brief aan Johannes van den Bosch, welke door Johannes wordt gevoegd bij zijn brief van 29 juli,

- op 29 juli 1821 schrijft Johannes van den Bosch aan de permanente commissie met bijvoeging van de brief van Fenner ('dit waanzinnig mensch'), invnr 58,

- op 1 augustus 1821 ontslaat de permanente commissie Fenner (blijkt uit reactie Fenner van 6 augustus),

- op 6 augustus 1821 schrijft ex-onderdirecteur Fenner aan de permanente commissie, waarop is genoteerd: 'De gewezen Onder Directeur Fenner. Meldt aan het besluit wegens zijn ontslag niet goedwillig te zullen gehoorzamen, met verdere beledigende uitdrukkingen. Opgezonden aan den Directeur met last ter uitvoeringen niettemin van dit besluit. 7 aug' 1821', invnr 58,

- op 7 augustus 1821 schrijft Johannes van den Bosch aan de permanente commissie dat hij bij een bezoek aan de Ommerschans Fenner 'zeer ontstemt' over het ontslag aantrof, invnr 58.

- op 10 augustus 1821 schrijft ex-onderdirecteur Fenner aan de permanente commissie, invnr 58,

- op 11 augustus 1821 meldt directeur Visser dat hij iemand anders in plaats van Fenner aan het hoofd van de Ommerschans geplaatst heeft, invnr 58,

- op 28 augustus 1821 schrijft onderdirecteur Fenner een brief aan de permanente commissie

waaruit blijkt dat hij weer aangenomen is, invnr 58.

Onderzoek naar den waren staat der armen, pagina 43

Gebaseerd op:

- brief van Johannes van den Bosch aan de permanente commissie dd 24 december 1821, invnr 59,
- brief van Johannes van den Bosch aan W.A. Ockerse dd 8 december 1821, invnr 59,
- strafkolonistenregister invnr 1442,
- *Star* december 1821,
- brief van Johannes van den Bosch aan W.A. Ockerse dd 2 juli 1821, invnr 58,
- brief van Johannes van den Bosch aan de permanente commissie dd 12 december 1821 over Hoff, invnr 59,
- brief van Johannes van den Bosch aan de permanente commissie dd 24 december 1821 idem, invnr 59,
- Koninklijk Besluit 3 januari 1822 No 36, instelling staatscommissie, in het archief van de Maatschappij bevindt dit besluit zich in een schriftje van een van de leden van de commissie, baron Keverberg, bij de ingekomen poat van januari 1822, invnr 60,
- over de commissie ook *Star* juni 1822.

NB: Over de noodzaak om Ommerschans-binnen en Ommerschans-buiten administratief van elkaar te scheiden, gaat het ook in het financieel jaarverslag in de *Star* van september 1823 pagina 697, waarin sprake is van 'afzonderlijke Groot- en onderdirecteursboeken, die op elkaar als controle werken'.

NB: De eerste onderdirecteur Ommerschans-buiten is Jan Bosscha (1795).

NB: Hoff wordt bij de koning aangevraagd op 15 februari 1822, invnr 353, wat wordt gehonoreerd dd 14 maart 1822, invnr 60.